

Attitude of Austrian government to Ukrainian problems in Galychyna at the end of the 19th century to the beginning of the 20th century and its influence on Polish and Ukrainian relations taking into account internal and external factors.

Key words: *Austro-Hungary, parliament, Halychyna, obstruction, Ukrainian-Polish relations, electoral reform, seym.*

УДК 94 (470 + 477)
ББК 63.3 (4 Укр) 52

Л. В. Щербін

ДІЯЛЬНІСТЬ М.П.ВАСИЛЕНКА ЯК ЧЛЕНА КОНСТИТУЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ РОСІЇ

Стаття присвячена висвітленню політичної діяльності відомого українського громадського діяча, історика держави й права Миколи Прокоповича Василенка як представника Конституційно-демократичної партії Росії. З'ясовано позицію М.Василенка щодо українського питання протягом 1906–1916 рр., вплив партійної приналежності на його погляди під час подій 1917–1918 рр.

Ключові слова: *М.П.Василенко, Конституційно-демократична партія Росії, російські кадети, українське питання, українські ліберали, Гетьманат, федералізм, автономія.*

Російські політичні партії на початку ХХ століття мали численні місцеві комітети на Наддніпрянській Україні. Чимало прихильників серед українців було в ліберальної Конституційно-демократичної партії Росії, до якої належали такі відомі діячі, як І.Луцицький, М.Василенко, І.Шольп та інші.

Актуальність дослідження зумовлюється потребою висвітлення маловідомого аспекту громадсько-політичної діяльності М.П.Василенка, з'ясування його позиції як кадета щодо українського питання.

В історіографії традиційними стали дослідження, присвячені його науковій і громадській діяльності [21–24; 26; 31; 32]. Окремі аспекти його політичної діяльності з'ясовано істориком В.Верстюком, проте акцент зроблено тільки на періоді 1917–1918 рр., який він визначає як “ходіння у владу” [20].

Однією з малодосліджених сторінок біографії М.Василенка залишається членство в Конституційно-демократичній партії Росії, його політичні погляди, діяльність як члена цієї політичної сили.

Метою статті є дослідження політичної діяльності відомого українського громадського та політичного діяча, історика держави й права Миколи Прокоповича Василенка (1866–1935 рр.) як члена Конституційно-демократичної партії Росії.

Микола Прокопович Василенко народився в с. Есмань Чернігівської губернії (нині – смт Червоне Глухівського району Сумської обл.). У 1890 р. закінчив історико-філологічний факультет Юр'євського (Тартуського) університету й переїхав до Києва, де працював педагогом і журналістом. Як член Київської громади (згодом – Товариство українських поступовців) брав активну участь в українському національному русі. Плідно співпрацював із журналом “Киевская старина”. У 1904 р. став членом “Союза освобождения”. У 1905 р. редагував газету національно-демократичного напрямку “Киевские отклики”, на сторінках якої відстоював ідею української державності, за що був засуджений до однорічного ув'язнення. Після звільнення склав екстерном екзамени за курс юридичного факультету в Новоросійському університеті (Одеса). Від 1908 р. – член Українського наукового товариства в Києві, редактор його “Записок”. У 1909 р. був обраний приват-доцентом Київського університету, але позбавлений права викладати [27, с.106].

Сучасники відзначали вроджену м'якість його характеру. За словами Д.Дорошенка, “особисто це була дуже лагідна й мила людина. Близькі особисті зв'язки серед поступового російського громадянства робили те, що він був своїм як серед українських, так і серед російських поступових кіл” [9, с.317].

Велике значення на “формування його української самосвідомості мало те середовище, в яке потрапив М.Василенко в Києві, стара громада” [2, арк.381]. Проте він не писав українською мовою: “Розмовляти розмовляю, реферати читаю, але пишу завжди російською”, – писав 21 березня 1911 р. М.Василенко Модзалевському [2, арк.382].

У грудні 1905 р. у Києві було засновано український політичний клуб для широкої пропаганди національних ідей, до якого поряд з І.Луцицьким, В.Науменком, М.Могиланським увійшов і М.Василенко, який на той час був членом Конституційно-демократичної партії. Клуб сприяв запровадженню викладання українською мовою в школах, а пізніше на кафедрах вищих навчальних закладів [19, с.33].

Як член Конституційно-демократичної партії та товариш (заступник) голови Київського обласного комітету партії М.Василенко брав участь у партійних конференціях, у спільних нарадах між представниками парламентської фракції і провінційних груп, аналіз виступів на яких надає можливість з'ясувати його партійну діяльність.

На конференції Конституційно-демократичної партії 14–15 листопада 1909 р. М.Василенко від імені обласного Київського комітету, позитивно оцінюючи діяльність і тактику фракції в Думі, звернув увагу на певні недоліки: недостатній зв'язок із національними групами й невизначене ставлення до їх потреб [5, л. 7]. Неясність ставлення кадетів до національного питання, на його думку, могла стати каменем спотикання, посіяти зерна сумніву й недовіри серед поляків, українців, євреїв, які “складають три великі національні групи прихильників партії, і вплинути на результати майбутніх виборів” [5, л.10 об.]. М.Василенко своєю позицією та виступами засвідчував небайдужість до українського питання.

У 1912 р. у листі до В.М'якотіна він писав: “У ставленні до українського питання твоєму і моему є істотна різниця ось в чому. Для тебе, у зв'язку з твоїм походженням, умовами життя, літературної і громадської діяльності – це питання чуже. Ти можеш ставитися до цього лише розумово, більш менш холоднокрівно, розмовляти з приводу його. Ми, українці, так ставитися не можемо, тому що нас в цьому відношенні торкається саме життя і ми міцніше відчуваємо його шипи...” [4, арк.41 зв.]. У цьому листі є слова М.Василенка, з якими було б варто ознайомитися всім тим, хто пізніше буде звинувачувати його у русофільстві, наприклад, С.Русова [10, с.139]. Він писав: “... в той же час дає нам ту “живу душу”, якої не маєте ви, великоросіяни, як би ви не співчували вільному розвитку українства” [4, арк.41 зв.]. Як бачимо, незважаючи на те, що йому приписували комплекс “малоросійства”, сам М.Василенко вважав себе українцем.

7 жовтня 1913 р. відбулося засідання ЦК із представниками Київського комітету, метою якого стало з'ясування прагнень і думок із національного й обласного питань. М.Василенко переконував російських кадетів, що недержавні народи (українці, грузини, латиші) треба урівняти в правах на самостійне існування з державними національностями (поляками й фінами) [6, л.132].

Загострення уваги до українського питання як членами ТУПу, так і українськими кадетами змусило лідера партії П.Мілкокова прийняти запрошення й приїхати до Києва. Він мав на меті ближче ознайомитися з національно-культурним рухом в Україні, з'ясувати перспективи його розвитку. На зустрічі в Києві з П.Мілкоковим українці запропонували 11 доповідей, що висвітлювали різні аспекти української проблеми. Серед виступів виділявся “Сепаратизм і федералізм” М.Грушевського.

М.Василенко доповідав про ставлення кадетської преси до українського питання. Він підкреслив, що “під час ювілею “Русских ведомостей” в адресі від української преси було підкреслено, що ця ліберальна газета за все своє 50-літнє існування

майже ніколи не звертала уваги на національні питання в російській державі взагалі, а на українське особливо” [12, с.311]. На думку доповідача, поступово російська преса просто “прогавила” питання, які хвилюють більшу частину населення Росії та які вже так значно вирости, що не помічати їх стало неможливим. Але й досі кадетська преса не ставить українського питання, не дебатuje його, не полемізує, а наче не помічає, наче ігнорує його, і це дає привід думати, що вона до нього ставиться байдуже [12, с.311].

У листі від 16 січня 1914 р. до П.Мілюкова М.Василенко переконував, що на Наддніпрянщині немає австрофільських течій, але існує потреба захисту національних досягнень українців, радив П.Мілюкову звернути увагу на культурне життя України, українську пресу, літературу, театр, наукові установи. На його думку, заборони “сприятимуть інтересові до П’ємонт (Галичини. – *Л.Щ.*) і тієї країни, в якій українській П’ємонт знаходиться. Тому в інтересах цілісності Росії репресивна політика шкідлива” [7, л.5]. М.Василенко повідомляв лідера кадетів, що про його перебування в Києві багато говорять, “розмова з Вами справила глибоке й відрadne враження”, оживила середовище українців, партійну роботу, створила передумови для наступних переговорів, але вже в Петербурзі” [7, л.6 об.]. М.Василенко стверджував, що для українців дуже важливо, щоб “з трибуни думи було з особливою силою підкреслено, що автономія і навіть як розвиток її федерація не є сепаратизмом. Це по-перше, а по-друге, що це є ідея, здійснення якої бачимо в дуже віддаленому майбутньому шляхом еволюції і державних форм життя” [7, л.8].

Цей лист свідчить не тільки про розуміння М.Василенком українського національно-визвольного руху, але й про тісні відносини з П.Мілюковим.

19 лютого 1914 р. П.Мілюков виступив у Думі з промовою, проте в його словах прозвучала двозначність щодо українських прагнень, тому 24 березня 1914 р. відбулося спільне засідання ЦК та українців, на якому українську сторону представляв поряд із М.Грушевським, М.Славинським, С.Івановим, Ф.Штейнгелем, Д.Григоровичем-Барським і М.Василенко, який брав активну участь в обговореннях питань національних вимог українців, автономії України [14, с.309–310].

На партійній конференції 6–8 червня 1915 р., обговорюючи важливі проблеми воєнного часу, кадети не могли обминути національної. Розробкою українського питання займався Київський комітет. М.Василенко досить критично виступив щодо позиції партії й уряду з українського питання під час війни: “Сучасна війна називається визвольною. По відношенню до України – російської і галицької – це виразилось у визволенні її від ... української культури” [16, с.96]. Його турбувала роздвоєність, яка виникла в партії щодо українського питання: П.Мілюков позитивно висловлюється, а деякі інші члени партії і навіть ЦК борються з українським рухом, доводячи, що українська культура не має права на існування. Історик-кадет обґрунтовував особливе становище Галичини до початку Першої світової війни, наголошував на українських досягненнях в освіті, економіці. М.Василенко назвав ліквідацію цих здобутків російською адміністрацією здійсненням давньої ідеї російських націоналістів. Від імені Київського комітету партії він запропонував прийняти низку резолюцій: “1) конституційно-демократична партія, визнаючи за українцями право на культурно-національне самовизначення і в силу угоди з ними, укладеної перед виборами до IV Думи, буде підтримувати права місцевої мови на використання як в школах, на університетських кафедрах, так і в місцевому суді й адміністрації; 2) у разі приєднання до Росії Галичини необхідно зберегти за галичанами всі їх громадські і політичні права, як і повну рівність всіх національностей; 3) необхідне негайне припинення переслідування української преси, різних українських представницьких і культурних установ, переслідування мови і взагалі всіх тих заходів, які не викликані вимогами воєнного часу і мають на меті знищити українську культуру; 4) необхідне припинення насильства над свободою совісті уніатського населення в окупованих областях, оскільки таке на-

сильство суперечить основним законам Російської імперії” [16, с.100]. Однак П.Мілюков визнав постановку українського питання в такому обсязі неможливою.

Проте не тільки національні питання ставали темою виступів М.Василенка як члена партії. На шостому з’їзді партії 18–21 лютого 1916 р. він акцентував увагу на становищі країни в цілому: проблемах у селі, соціально-економічному стані населення, біженцях. Він був переконаний у хибності такої внутрішньої і зовнішньої політики Російської імперії: “Ми жаліємося на звірства німців, а самі що робимо? Так до перемоги не йдуть. Так можна тільки занепастити країну” [16, с.248].

Не зважаючи на такі його різкі заяви, на цьому з’їзді 102 голосами М.Василенка було обрано до нового складу Центрального комітету партії [15, с.304]. Уже 21–22 лютого 1916 р. він брав участь у пленарному засіданні ЦК [15, с.207]. Рішеннями пленарного засідання ЦК від 10 та 11 травня 1916 р. його було включено до складу комісії з литовського питання [15, с.304]. На восьмому з’їзді партії 9–12 травня 1917 р. М.Василенка знову обрано до складу ЦК (203 голосами) [16, с.658].

22 березня 1917 р. указом Тимчасового уряду М.Василенко був призначений попечителем Київської шкільної округи [21, с.39]. 19 серпня 1917 р. він був призначений товаришем (заступником) міністра освіти й змушений був виїхати до Петрограда [20, с.120]. У середині листопада 1917 р. Микола Прокопович повернувся до Києва. 2 квітня 1918 р. Мала рада обрала М.Василенка до складу Генерального суду – найвищої інстанції судової гілки влади УНР.

Не зважаючи на зміну політичної кон’юнктури, події Лютневої революції, утворення Української Центральної Ради, погляди М.Василенка на державний устрій Росії та майбутнє України залишалися незмінними – федералістичними. У листі від 11 жовтня 1917 р. до М.Требинської він писав: “Я переконаний федераліст... я мислю Україну як частину федеративної Росії. Я ворог всяких сепаратистських течій. Це заявляю і буду заявляти завжди” [3, арк.64]. Власне через його федералістичні переконання сучасний український історик В.Верстюк називає М.Василенка “людиною з подвійною культурною ідентичністю, яка намагалася поєднати в собі українське і російське культурні начала, єдність і неподільність Росії з автономією України” [20, с.118].

29 квітня 1918 р. у Києві відбувся хліборобський з’їзд, на якому генерала Павла Скоропадського було проголошено гетьманом України, а Центральна Рада була розпущена. Так закінчилася доба існування УНР і розпочався період Гетьманату. 30 квітня гетьман доручив М.Василенку організувати уряд.

3 травня 1918 р. М.Василенко сформував перший уряд – Раду Міністрів, до якої ввійшли: голова й міністр внутрішніх справ Ф.Лизогуб, міністр фінансів А.Ржепецький, торгівлі – С.Гутник, харчових справ – Ю.Соколовський, культів – В.Зінківський, освіти – М.Василенко, юстиції – М.Чубинський, шляхів – Б.Бутенко, праці – Ю.Вагнер, державний секретар – І.Кістяківський. 9 членів уряду належали до Конституційно-демократичної партії. Є.Чикаленко у своєму “Щоденнику” одразу назвав цей кабінет кадетсько-октябристським, “в якому єсть два-три українці, чи, лучче сказати, малороси, а з такими людьми хіба можна будувати українську державу?” [13, с.25].

Історик Н.Полонська-Василенко причиною негативного ставлення до гетьманського уряду й того, що їх вважали неукраїнцями, називала те, що “ніхто з тих міністрів не належав до соціалістичних партій, а в Україні, незважаючи на всі нещастя, що їх принесли соціалісти, ще твердо трималися гасла: “непотрібна несоціалістична Україна!” [28, с.493].

8–11 травня 1918 р. відбувся Делегатський з’їзд Партії народної свободи на Україні. Завданням з’їзду було з’ясування позиції партії щодо участі в уряді кадетів і затвердження нової структури організації партії в Україні. Згідно з рішенням українських кадетів загальне управління справами партії переходило до з’їзду делегатів партії в Україні та до виконавчого органу – Головного комітету. В умовах неможливості по-

стійного зв'язку із ЦК, урахувавши складність передачі інформації, насиченості подій в Україні, українські кадетські комітети самі перейшли до автономного управління партією.

Кульмінаційним моментом з'їзду стали виступи самих міністрів-кадетів, які не тільки окреслили майбутню програму своєї діяльності в уряді, змальовували проблеми та шляхи їх вирішення, але пояснили причини свого вибору. Міністр народної освіти М.Василенко своє рішення назвав "громадянським обов'язком, необхідним для спасіння батьківщини, оскільки бачив, що гине культура, досягнення століть, людська особистість" [17, с.160]. На його думку, Україна повинна бути незалежною, самостійною державою [17, с.161].

Історик Д.Соловей стверджував, що в 1917 р. партія кадетів "зайняла цілком відверту ворожу позицію щодо визвольних змагань українського народу й почала прямувати до відбудови централістичної єдиної неділимої Російської імперії" [29, с.46]. На його думку, це не вплинуло на кадетську орієнтацію Василенка, що означає погодження його з позицією партії. Проте ми не погоджуємося з такими твердженнями, оскільки входження частини кадетів з України до уряду П.Скоропадського зустріло негативне ставлення партії, призвело до своєрідного розколу серед них, бо це означало не просто інше бачення майбутнього внутрішнього устрою Росії, а зміну зовнішньополітичної орієнтації з Антанти на Четвертий союз, "германофільство", що для більшої частини партії було неприпустимим. Київські події дуже хвилювали російських кадетів не тільки через партійну дисципліну, через відступництво одного з найбільших місцевих комітетів, а через проблему набагато ширшу, масштабнішу – через єдність Росії. Лідер партії П.Мілюков підтримав нові орієнтири українських кадетів.

З Петрограда впливовий із багатьма зв'язками в журналістських колах публіцист писав М.Василенку: "Ми не знаємо, що робиться в Києві. Газети брешуть. Відомості, що привозять з Києва приїжджі люди обурюють своєю примітивністю. Ви в моєму уявленні не центральна фігура на сцені. Але на Вас зо всіх боків сипляться найжорстокіші нападки і звинувачення. Ви нервуєтесь, це видно з Вашої промови на з'їзді к. д., і приймаєте бій на "грунті" загальних питань" [1, арк.60].

На думку Н.Полонської-Василенко, "його діяльність цілком відповідала його переконанням, а не лише його надмірній м'якості. Вважав, що всіма засобами треба запобігати збільшенню табору ворогів ще молодій українській культурі, не треба викликати ворожнечі з боку представників російської культури, а навпаки заходами поступової українізації можна зробити велику користь українській культурі, утворюючи дружнє співробітництво з російською культурою, яке поволі сприятиме поширенню української культури" [1, арк.70].

Водночас варто підкреслити, що значна більшість українських кадетів, зокрема ті, які ввійшли до гетьманського уряду, щиро підтримувала ідею розбудови самостійної держави й працювала для цього [25, с.151]. Історик і міністр закордонних справ Української держави Д.Дорошенко, згадуючи свою розмову з М.Василенком у перші дні встановлення гетьманської влади, коли той пропонував йому ввійти до Кабінету Міністрів, писав, що останній сказав йому: "Треба, щоб і при новому курсі політика держави зосталася національно-українською; треба, щоб нові форми української держави були заповнені національним змістом. Інакше не буде ніякої української держави" [9, с.250].

Український діаспорний дослідник Д.Соловей причиною підтримки провідними українськими діячами уряду Скоропадського вважає те, що вони були в полоні "традиційних російських імперських ідей", "всі вони були виховані в великоруській школі", тому "вони й ухопилися за режим Скоропадського, як за якір порятунку, як за надію майбутнього відродження тої втраченої "єдиної неділимої", основи їхнього особистого

добробуту й широкого поля діяльності для задоволення їхніх особистих амбіцій” [29, с.34].

Серед анархії і громадянської війни, утвердження більшовицької влади Київ доби Гетьманату став своєрідним островом стабільності й спокою. Столиця Української держави на деякий час стала притулком для багатьох представників російського політичного бомонду – і для лібералів, і для монархістів. Вони розглядали Київ як певний транзитний пункт на шляху до Криму й Дону, де зосереджувались основні білогвардійські сили. “Московське пекло” заради “київського ельдорадо” залишили багато російських громадян, серед яких були найвідоміші постаті Росії. До Києва прибула частина російських кадетів, які публічно висловилися на підтримку гетьмана, а вчений В.Вернадський (9 травня 1918 р. прибув до Києва) взяв активну участь у створенні Академії наук України, розробці проекту й статуту, став першим президентом Академії. Наприкінці травня 1918 р. до Києва інкогніто прибув П.Мілюков із документами на ім’я професора Іванова [30, с.103]. В.Вернадський зупинився в Києві в М.Василенка, а з П.Мілюковим М.Василенко неодноразово зустрічався.

Особливу цікавість для нас становлять характеристики міністрів-кадетів уряду в спогадах самого гетьмана П.Скоропадського. Показовим є той факт, що дуже мало уваги він приділив Конституційно-демократичній партії, не згадує і про таємні переговори Мілюкова з німцями в Києві. Навпаки, характеризуючи міністрів, негативне враження гетьмана стосується саме їх приналежності до Партії народної свободи, тому, що вони “були чистої води кадетами” [11, с.166]. Про М.Василенка П.Скоропадський згадував: “Працював дуже багато, ознайомлений ґрунтовно з українським питанням ..., ставився до українства свідомо, без шовінізму і без будь-якої нетерпимості” [11, с.166].

9 травня на засіданні ради міністерства М.Василенко задекларував програмні цілі у сфері освіти. Міністерство мало зберегти попередній курс. “Я сюди прийшов не ламати, а продовжувати тут зроблене й бажаю найширшого й найглибшого розвитку української національної школи... Я маю своїм завданням мирити національні течії, по змозі уникаючи тих суперечок, але ніяк не покидаючи гасла нашого уряду: самостійна національна Українська Держава” [20, с.127–128]. Був прийнятий закон про утворення в Київському, Харківському й Одеському університетах кафедр українознавчого профілю: мови, літератури, історії і права. У вересні 1918 р. М.Василенко вніс на розгляд уряду законопроект про можливість захисту дисертацій українською мовою, а також про україномовні титри в кінофільмах, але підтримки вони не знайшли [20, с.129].

М.Василенко опинився “між двома вогнями, двома групами в уряді: кадетів з російською орієнтацією, самостійницькою чи національною. Табір прихильників українізації вимагав негайного втілення її в життя, передачі неукраїнізованих гімназій українцям, зміни персоналу. Прихильники російської школи, яких було немало, возмущались українізацією” [3, арк.157]. М.Василенко як міністр освіти не закривав російські гімназії, сприяв заснуванню українських, яких було відкрито 150, а також навчальних закладів національних меншин.

Найбільшим досягненням діяльності М.Василенка стало відкриття Української Академії наук, що було втіленням ідеї, яку він виношував ще з 1912 р.: “... тільки тоді українці стануть нацією, коли створять серйозну українську науку” [2, арк.390]. 14 листопада 1918 р. П.Скоропадський затвердив закон Ради Міністрів про заснування Української Академії наук, президентом став В.Вернадський.

Загострення внутрішньої ситуації та зміна міжнародного становища зумовили те, що 8 вересня 1918 р. Головний комітет Партії народної свободи на Україні прийняв резолюцію, в якій висловив своє бачення політичної ситуації. Указувалося на те, що основні завдання внутрішньої політики Української держави залишаються недосягнутими. Населення на місцях не відчуває влади й суду. Замість досягнення цих елементарних завдань ідея “сильної влади” поєднується з уявленнями, притаманними старому

режимові: з використанням адміністративного апарату для переслідування вузьконаціональних і вузькокласових тенденцій і навіть для боротьби з політичними силами, визнаними неблагонадійними. Отож після 4 місяців діяльності уряду кадети дійшли висновку про певні розходження між політикою Ради Міністрів та їхніми партійними принципами, але не вважали за доцільне припиняти роботу своїх представників в уряді, хоч резолюція травневого з'їзду говорила про персональне входження членів партії до кабінету.

17 жовтня 1918 р. Ф.Лизогубу подали записку 9 міністрів (М.Василенко, Г.Афанасьєв, А.Ржепецький, С.Гутник, А.Романов, В.Зінківський, Ю.Вагнер, В.Колокольцев) і державний секретар С.Завадський, у якій указувалося, що “Україна напередодні мирної конференції повинна визначитись із ставленням до інших держав, зокрема до Росії” [18, с.2]. Міністри вважали “недопустимим досягнення самобутності національної культури за рахунок зруйнування Росії та інших нових державних утворень”. Єдність із Росією розглядалась як необхідна умова зміцнення української самобутності. Абсолютизувалися спільність економіки, культури, релігії, національна спорідненість. Україна не повинна проводити політику виключності. Внутрішня політика, зорієнтована на визволення і відновлення Росії, визнавалася єдиним шляхом “до світлого майбутнього, у відповідності з усім історичним минулим” [18, с.2].

У листопаді–грудні 1918 р. М.Василенко очолював комісію з розробки проекту положення про вибори до Українського Державного Союму. У липні 1921 – лютому 1922 рр. він був президентом УАН. У вересні 1923–грудні 1924 рр. над М.Василенком відбувся судовий процес “Київського обласного центру дій”, на якому поряд з іншими звинуваченнями йому інкримінували “молитовне поклоніння перед Мілюковим” [1, арк.99].

Таким чином, вагомий вплив на громадсько-політичну діяльність відомого історика М.Василенка мала його приналежність до Конституційно-демократичної партії Росії. Він був заступником голови одного з найбільших і найвпливовіших місцевих комітетів в Україні – Київського, брав участь у конференціях і з'їздах партії, де виступав з української національної проблеми. У 1916 р. був обраний до ЦК. Членство в партії визначало його політичні погляди протягом перебування в уряді П.Скоропадського.

1. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), ф. 542 : Василенко М. П., оп. 1, спр. 35. – 103 арк.
2. Там само, спр. 45. – 494 арк.
3. Там само, спр. 46. – 505 арк.
4. Там само, спр. 47. – 206 арк.
5. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 523: Конституционно-демократическая партия (кадеты), оп. 1, д. 9. – 175 л.
6. Там же, д. 245. – 215 л.
7. Там же, ф. 579: Милюков П. Н., оп. 1, д. 3899. – 14 л.
8. Вернадский В. И. Дневники 1917–1921 (октябрь 1917–январь 1920) / В. И. Вернадский. – К. : Наукова думка, 1994. – 270 с.
9. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.) / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 632 с. : іл.
10. Русова С. Мої спомини / С. Русова // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 139–145.
11. Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918) / П. Скоропадський. – К. ; Філадельфія, 1995. – 496 с.
12. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) : у 2 т. – К., 2004. – Т. 1. – 428 с.
13. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) : у 2 т. – К., 2004. – Т. 2. – 464 с.
14. Протоколы Центрального комитета и заграничных групп конституционно-демократической партии : в 6 т. – М., 1997. – Т. 2 : 1912–1914 гг. – 520 с.
15. Протоколы Центрального Комитета и заграничных групп конституционно-демократической партии : в 6 т. – М., 1998. – Т. 3 : 1915–1920 гг. – 590 с.

16. Съезды и конференции конституционно-демократической партии : в 3 т. – М., 2000. – Т. 3. – Кн. 1 : 1915–1917 гг. – 831 с.
17. Съезды и конференции конституционно-демократической партии : в 3 т. – М., 2000. – Т. 3. – Кн. 2 : 1918–1920. – 248 с.
18. Записка 10 министров // Киевская мысль. – 1918. – 19 октября. – С. 2.
19. Білоус А. С. Українські кадети й національне питання / А. С. Білоус // Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1992. – Вип. 173. – С. 32–35.
20. Верстюк В. М. П. Василенко: ходіння у владу (громадсько-політична та урядова діяльність 1917–1918 рр.) / В. М. Верстюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2007. – № 16. – С. 116–133.
21. Верстюк В. Ф. Громадсько-політична діяльність М. П. Василенка / В. Ф. Верстюк // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 38–47.
22. Заїка В. В. Глухівський період у житті М. П. Василенка / В. В. Заїка // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 48–50.
23. Матвеева Л. В. М. П. Василенко та його роль в утворенні Української академії наук / Л. В. Матвеева // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 34–38.
24. Онищенко О. С. Роль М. П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні національної бібліотеки Української держави / О. С. Онищенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 17–25.
25. Павленко Ю. В. Українська державність в 1917–1918 рр. (історико-генетичний аналіз) / Ю. В. Павленко, Ю. О. Храмов. – К. : Манускрипт, 1995. – 264 с.
26. Падох Я. Микола Василенко, історик і будівничий української державності / Я. Падох // 125 років київської української академічної традиції 1861–1986 : збірник. – Нью-Йорк, 1993. – С. 359–375.
27. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века : энциклопедия. – М., 1996. – 872 с.
28. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Либідь. – 1995. – Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.
29. Соловей Д. Василенко, Мілюков і самостійність України в 1918 р. / Д. Соловей. – Вінніпег, 1965. – 68 с.
30. Стрельський Г. Секретна місія П. Мілюкова / Г. Стрельський // Київська старовина. – 1993. – № 2. – С. 103–105.
31. Усенко І. Б. Основоположник української історико-правової науки / І. Б. Усенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 30–34.
32. Шемшученко Ю. С. Сторінки життя і творчості / Ю. С. Шемшученко // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 26–30.

This article is devoted to the description of the political activity of Mykola Prokopovych Vasylenko, a prominent public figure, a historian of the state and law who was a representative of the Constitutional-Democratic Party of Russia. The author investigates the exact position of M. Vasylenko as to Ukrainian issues during 1906–1916, the impact of the membership in the party on his views during 1917–1918.

Key words: M.P. Vasylenko, Constitutional-Democratic Party of Russia, Russian cadets, the Ukrainian issue, the Ukrainian liberals, Hetmanate, federalism, autonomy.

**УДК 94 (438)“1918 - 1939”
ББК 63.3 (4 Пол.)**

В. Л. Комар

ПРОМЕТЕЇВСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ (1918–1923 рр.)

У статті проаналізовані прояви прометеївських тенденцій у східній політиці відродженої Польської республіки в 1918–1923 рр. Керівництво Польщі на чолі з Ю.Пілсудським було переконано в неминучому розпаді більшовицької Росії під впливом національно-визвольних рухів на її окраїнах. Польща як Прометей брала на себе місію очолити цей процес, що в перспективі відкривало їй шлях до гегемонії в Центрально-Східній Європі. Головна увага відводилася українському питанню, а також співпраці Польщі з еміграційними урядами Криму, Кубані, Дону, республік Кавказу й Закавказзя.

Ключові слова: прометеїзм, східна політика Польщі, Варшавська угода, Ризький договір, Ю.Пілсудський, С.Петлюра.